



DEDE KORKUT Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı (yaz ve kış) olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

■ **Editör**

Yrd. Doç. Dr. Nuh DOĞAN

■ **Yayın Koordinatörü**

Yrd. Doç. Dr. Muhammet KUZUBAŞ

■ **Yayın Kurulu**

Prof. Dr. ALİ ÇELİK
Prof. Dr. Alim GÜR
Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN
Doç. Dr. Eyüp BACANLI
Yrd. Doç. Dr. Yakup POYRAZ
Yrd. Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR

■ **Hakem ve Danışma Kurulu**

Prof. Dr. Abdurrazık REFIYEV
Prof. Dr. Adnan İNCE
Prof. Dr. Ahmet NAHMEDOV
Prof. Dr. Gayratcan OSMAN
Prof. Dr. İslam ZHEMENEY
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN
Doç. Dr. Fatih USLUER
Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN
Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Doç. Dr. Mustafa KIRCI
Doç. Dr. Yavuz BAYRAM
Yrd. Doç. Dr. Ayhan TERGİP
Yrd. Doç. Dr. Ersin TERES
Yrd. Doç. Dr. Hasan AKTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Yrd. Doç. Dr. Nail GÜNEY
Yrd. Doç. Dr. Salih DEMİRBİLEK
Yrd. Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Yakup POYRAZ
Yrd. Doç. Dr. Yunus KAPLAN
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

İÇİNDEKİLER

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi 'Devrimciler' ile 'Yüz: 1981' Romanlarından Hareketle 12 Eylül Döneminde Yaşanan Devlet Güdümlü Baskı ve Şiddet Sorunsalı	5-22
Ahmet ALVER	
Memlûk Dönemi Türkçe Sözlüklerinin Yapısı	23-40
Sami BASKIN	
Dinî Şahsiyetler Etrafında Anlatılan Efsanelerin Birleştirilmesi Üzerine	41-53
Ahmet DAĞLI	
Sezai Karakoç'un "Masal" Adlı Şiirine Göstergibilimsel Bir Yaklaşım	54-75
Zehra ERGEÇ	
Rasim Özdenören'in "Çok Sesli Bir Ölüm" Adlı Hikâyesine Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım	76-94
Yılmaz IRMAK	
Oltu-Aşağı Çamlı (Terpink) Köyünde Bir Ekonomik Dayanışma Modeli: Süt Alma / Hıab	95-101
Davut KAPLAN	
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi	102-125
Filiz METE	
Güzide Taranoğlu'nun Hayatı, Sanatı ve Eserleri	126-148
Salih OKUMUŞ-Sabit BAYRAM	
Tanzimat Hikâye Ve Romanlarında Mekân Unsuru Olarak Deniz	149-166
Salih OKUMUŞ*-Beste Semiha BAHÇECİ	
Çağdaş Türkmen Çocuk Edebiyatının Kaynakları	167-178
Hıfzı TOZ	
İnternet Ortamında Şekillenen Söyleşi Dili Üzerine Toplum Dil Bilimsel Bir İnceleme	179-188
Mehmed Fatih YILMAZ	
KİTAP TANITIMI	
Gülşınar Dergisinde Edebi Portreler	189-191
Beste Semiha BAHÇECİ	
Tanzimat Hikâye ve Romanlarında İstanbul Esnafları	192-195
Sabit BAYRAM	
Sivri Dilli Rüzgâr	196-206
Salih OKUMUŞ - Duygu GÜNER	
Kır Kıyısında Erkiye Acılar	207-214
Salih OKUMUŞ - HANİFE ÇİÇEKLİ	

TANZİMAT HİKÂYE VE ROMANLARINDA MEKÂN UNSURU
OLARAK DENİZ
MARINE IN TANZİMAT REFORM SPACE AN ELEMENT OF THE
STORY AND NOVELS

Salih OKUMUŞ*
Beste Semiha BAHÇECİ**

Özet

Tanzimat ile birlikte Osmanlı'da ekonomik ve kültürel alanlarda olduğu gibi sosyal alanda da köklü değişimler ve yenilikler meydana gelir. Bu değişim ve yeniliklerden biri de Tanzimat dönemi eserlerinin konu ve temalarında görülür. Yazılan hikâye ve romanlarda Boğaziçi ve çevresi güzellik ve eğlence mekânı olarak kullanılmaya başlanır. Deniz, bu dönem eserlerinde güzellik mekânı olmasının yanında kayak ve sandal sefaları ile mehtap ve vapur gezintileri gibi eğlence unsuru olarak da ele alınır.

Bu çalışmada denizin, Tanzimat hikâye ve romanlarında bir mekân unsuru olarak nasıl ele alındığı, o dönem sosyal yaşantısına etkileri ve yazarların denize bakış açıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tanzimat, Deniz, Mekân, Hikâye, Roman.

Abstract

Reforms in the Ottoman Empire, economic and cultural fields, as well as with the radical changes in the social field and innovations occur. One of these changes and innovations, issues and themes seen in the works of the Tanzimat period. Written stories and novels, the Bosphorus and the surrounding area as a place of beauty and recreation is used.

In this study, the sea, the Tanzimat novels, stories and how they deal with as an element of a space, the effects of social life of that period, and the authors will focus on the perspectives of the sea.

Keywords: Tanzimat, Sea, Space, Story, Novel.

Giriş

Coğrafi bir kavram olarak deniz, edebi eserlerde genellikle özgün bir imge olarak kullanılır. XIX. yüzyıl Türk Edebiyatı'nda yeni yeni tanınmaya başlayan Batılı hikâye ve romanlar, vaka kuruluşunun genişliği ölçüsünde, olayları tahlil etmede, duygu ve düşünceleri okuyucuya vermede Tanzimat yazarları için elverişli bir edebi vasıtaadır.

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

** Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

Arapça kökenli bir kelime olan “mekân”, “kevn” kökünden gelir. Yer, mahal; ev, oturlan yer anlamlarındadır (Devellioğlu, 2010: 699). “Mekân, İngilizce’deki *space* sözcüğünün karşılığı olan ve Türkçe metinlerde zaman zaman, *Uzam* ve *Uzay* olarak kullanılan ve her iki kavramı da kapsayan anlamıyla” (Akbal-Tül, 2004: 89) da kullanılır.

Bir romanda mekânın çeşitli işlevleri vardır. Mekân, her şeyden önce olayların bir dekorudur. Ama genel olarak mekân, vakanın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri alandır. Bununla birlikte şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir. Şahısları tanıtmaya yollarının biri olarak dramatik bir iş de üstlenerek vakanın temel ögesi olur ve şahsın çevresini, algılayış şekillerini, o çevredeki ruh durumunu hatta karakterini etkiler. Yer değiştirmelerin vakaya ve davranış biçimlerine kattığı değişiklikleri de gözden uzak tutmamak gerekir. Mekân, vakanın bir ögesi olarak, aksiyonun oluşmasına veya şekil almasına da etki eder (Narlı, 2002: 98-99).

Romanlarda mekân türlerini belirten açık, kapalı, geniş, dar, özel gibi adlandırmalar kullanılır. Açık mekânlar (ülke, bölge, deniz, şehir, dağ, park v.s.) vaka parçalarının yaşandığı diğer mekânları kapsayıcı özelliğe sahiptir. Kapalı mekânlar (ev, oda, hastane, fabrika vs.) bazı şahısların içinde yaşadıkları diğer şahısların giremedikleri “kapsanan” mekânlardır (Narlı, 2002: 100).

Tanzimat devri yazarları, hikâye ve romanlarında açık bir mekân olan denizi kullanırlar. Bu dönem kaleme alınan hikâye ve romanlarda özellikle de romanlarda deniz, geniş ve açık mekân; gemi, vapur gibi deniz araçları da denizin üzerinde bulunan dar ve kapalı mekânlardır. Açık mekân olan denizin ele alındığı roman ve hikâyelerde uzun bir yolculuk yapılacaksa çoğunlukla haftalarca ve aylarca deniz üzerinde kalınır. Eğer vapur ya da geminin erzağı burada bulunan yolculara yetmeyecek kadar az ise sadece erzak almak ve yolcuların eksiklerini gidermek için en yakın limana çıkılır.

Bundan başka deniz temi, güzellik ve eğlence mekânı olarak da Tanzimat dönemi eserlerinde yer alarak roman ve hikâye kahramanları üzerinde olumlu etkiler bırakır. Bu eserlerde deniz, bakıldığında insanda hoş ve latif duygular uyandıran, ay ve güneş ışınlarının etkisiyle bu letafetin arttığı bir unsur olarak da okuyucunun karşısına çıkar. Bununla birlikte hikâye ve roman kahramanlarının eğlenceleri için bir araç olan deniz, kayık sefaları ve mehtap gezintileri ile de yazarlar için vazgeçilmez bir motif olur. Kayık sefaları ve mehtap gezintileri ile kahramanlar, hem

ruhen hem de bedenen rahatlayarak eğlenirler. Böylelikle günün sıkıcı yorgunluğunu üzerlerinden atarak yeni yeni insanlarla tanışma ve kaynaşma olanağı da bulurlar.

1. Nesnel Mekân Olarak Deniz

Denizlerin nesnel bir mekân olarak kullanılması Tanzimat hikâye ve romanlarında sıklıkla karşılaşılan bir motiftir. Bu dönemde tamamen veya belirli olayları denizde geçen eserler bulunur. Eserlerde başkahramanların maceraları Karadeniz ve çoğunlukla da Akdeniz ülkelerinde geçer. Karadeniz coğrafyasındaki anlatı kahramanları Samsun, Sinop ve Batum; Akdeniz coğrafyasındaki anlatı kahramanları ise Cezayir, Tunus, İspanya, İtalya, Fransa, Malta ve Mısır gibi ülkelerin limanlarında dolaşırlar.

Burada nesnel mekândan kastımız, Tanzimat hikâye ve romanlarında olayların meydana geldiği mekânların genel olarak deniz üzerinde geçiyor olmasıdır.

Emin Nihat Efendi'nin "Müsameret-nâme" adlı eserinin ilk hikâyesi olan "Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeşti" nde hikâye deniz ile başlar. Emin Nihat, hikâyeye başlarken mekân olarak ilk önce denizi seçer daha sonra ise hikâyeyi karada devam ettirir. Binbaşı Rifat Bey, bir ilkbahar sabahı gezinti yapmak için Boğaziçi'ne gider. Burada bir süre dolaştıktan sonra vapura biner:

"Çend sene mukaddem, evvel-i baharda bir pazar günü berây-ı tenezzüh Boğaziçi'ne azimet etmiştim. Fakat şu azimet-i fevka'l-me'mûl havanın birdenbire kesb-i safvet ve letâfet edişinden neş'et eylediğinden, sabahleyin erkence bir münâsib refik tedârîki için ehîbbâdan pek sevdiğim bir iki zata arîze-i teşvikiye takdîminde bulundum ise de, tesâdüfen birer mevâni-i kaviyye ile mukayyed bulduklarından bahisle beyân-ı te'essüfî hâvî cevap alarak, hiçbirisinden eser-i müvâfakat göremediğim, vehleten revnak-şiken-i şevk-i 'azîmet olmuş idi. (...) Havanın da o günkü revnak ve letâfeti gâyyâ lisân-i hâl ile halkı mestre ve çemenzâra da'veti ilân eylemekte idi. Çünkü o güne kadar havalar mütemâdiyen gayet rutûbetli ve mağmûmâne murûr ve aftâb-ı cihân-tâb ise râ-yi zemîni bir müddet envâr-ı didârından mehcûr etmiş ve o cihetle Der-sa'âdet halkının ekserîsi kıyту ve nezâretsiz hâne ve meştâlarında bunalıp kaldıkları, canlarına yetmiş olduğundan, o gün pek çoğu kemâl-i i'tinâ ile giyinip bezenmiş ve gezip tozmağa bir derece özenmiş idiler ki, yalnız köprüden binen yolcuların kesreti vapuru doldurmakta gereği gibi hakkını vermiş bir halde idi." (Emin Nihat Efendi, 2002: 34-35)

Rifat Bey, vapurda yabancı bir adamla konuşmaya başlar. Bir müddet yabancıнын kendisini tanıtmaması ve İstanbul'un güzelliklerinden bahsetmesinden sonra vapur, Büyükdere İskelesi'ne yanaşır. Rifat Bey,

vapurdan karaya çıkar. Hikâyenin bundan sonraki kısmı karada devam eder.

Nâbizâde Nâzım'ın hikâyelerinin toplandığı kitaptaki "*Hasba*" adlı hikâyenin kahramanı, kırk yaşını geçmiş olan Behzad'ın on iki yaşındaki Şahinde'ye âşık oluşunu konu alır. Bu hikâyede mekân olarak deniz seçilir. Olayların büyük bir kısmı vapurda geçer. Geçici bir memuriyet nedeniyle yaklaşık beş aylık bir süre Filistin'de bulunan evli ve çocuklu Behzad Bey, İstanbul'a dönmek için vapura biner. Vapurda, Yafa'dan İstanbul'a dönmekte olan Gaalip Bey ile tanışır. Şahinde de Gaalip Bey'in on iki yaşındaki kızıdır. Vapur sırasıyla Kıbrıs, Rodos, Sakız adalarının kıyılarını izler:

"Vapur saatte dokuz on mil sür'atiyle Kıbrıs sâhilini tâkib etmekteydi."
(Nâbizâde Nâzım, 1961: 137)

"Vapur hâlâ engindeydi. Akşama doğru belki Rodos dağlarının görülebileceği tahmîn olunmaktaydı." (Nâbizâde Nâzım, 1961: 141-142)

"Vapur daha ertesi günü Sakız'a doğru tekarrüb etmekteyken (...)" (Nâbizâde Nâzım, 1961: 142)

Vapur, bir gece İzmir'de konakladıktan sonra İstanbul'a hareket eder. Hikâyenin bu bölümünden sonraki kısmı mekân olarak karada devam eder.

Ahmet Mithat Efendi'nin "*Letaif-i Rivayat*" adlı eserinin on birinci kısmı olan "*Bahtiyarlık*" hikâyesinde Galatasaray Lisesi'nde yatılı okuyan iki sınıf arkadaşı Senai ve Şinasi'nin aldıkları eğitim ve mensup oldukları aile yapısının etkisiyle Şinasi'nin köy hayatının Senai'nin de şehir hayatının insanı mutlu edeceği tezini hayata geçirmek üzere kendilerine bir hayat çizgisi belirlemeleri konu edilir. Mekân olarak ilk önce İstanbul seçilir. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Senai, Avrupa'ya eğitim almaya gider. Fakat burada kumarhanelerde ve eğlence yerlerinde tüm parasını sarf eder. Kumar borçlarını ödememek için İtalya'ya kaçan Senai, yolda soyguncular tarafından soyulur. Ümitsizlik içinde İstanbul'a dönmek için gemiye biner. Hikâyenin bu bölümünde mekân olarak deniz kullanılır. Senai'nin bulunduğu gemi denizde ilerlerken fırtınaya tutulur ve yollunu kaybeder. Kırk beş gün kadar Akdeniz'de gezerler. Daha sonra gemi, İzmir Körfezi'ne girmeye çalışırken Gediz Nehri'nin yığılmış olduğu kum üzerine saplanır:

"Yelken gemisi ile edilen seyahat malûm a! Ya rüzgârsızlıktan deniz ortasında çalkanıp kalmalı veyahut aksi havalarda gark ile selâmet arasında muhayyer kalarak akıbet-i hâli bekleyip durmalı. İşte bu hâllerin hepsi şu gemide

zavallı Senai'nin garip başcağızına geldi. Birdenbire bir fırtına kopar. Tayfalar dahi fırtına ile beraber kıyametler koparırlar. "Mayna! Gabya! Mayna babafingo! Orsa alabanda!" filândan sonra tûl saatine bakılarak bir irtifa alınır. Bulunulan mevkiin arz derecesi bulunur. Anlaşılır ki ta Malta sularına düşmüşler. Böyle bir aksilik daha olur. Bakarlar ki İspanya'ya yaklaşmışlar. Nihayet tamain kırk beş gün müddet koca Akdeniz'de enine boyuna cirit oynadıktan sonra bir gün İzmir Körfezi'ne gireyim der iken Gediz Nehri'nin yığıntısı olan kum üzerine gemi saplanıp kalmaz mı?" (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 310)

Burada bir müddet kalan Senai, gemiden kovulur ve yürüyerek İzmir'e gelir, ilk vapur ile İstanbul'a döner. Bundan sonra ise mekân olarak İstanbul toprakları seçilir.

Yine Ahmet Mithat Efendi'nin "Letaif-i Rivayat" adlı eserinin beşinci kısmı olan "Firkat" hikâyesinde mekân olarak ilk önce İstanbul daha sonra ise Kafkasya toprakları seçilir. Hikâyenin kahramanı Memduh, çok okuyan ve okuduğunu görmek için her türlü sıkıntıyı göze alan bir kişidir. Okuduğu kitapların etkisinde kalarak Kafkasya'yı görmek hevesine kapılan Memduh, para biriktirir ve İstanbul'dan gemiyle Samsun'a, buradan da Kafkasya'ya doğru hareket eder:

"(...) iki güne kadar İstanbul'dan Samsun'a ve Anapa'ya gider bir İngiliz gemisi hareket edeceğini de haber verdi." (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 126)

Eserin bu kısmından sonra olaylar Kafkasya'da geçer.

Ahmet Mithat Efendi'nin "Letaif-i Rivayat" adlı eserinin üçüncü kısmı olan "Felsefe-i Zenan" hikâyesinde konu olarak evlilik kurumu seçilir. Bu hikâyede iki kız kardeşten Zekiye Hanım evliliğe olumlu bakarken, ablası Akile Hanım ise ondan farklı düşünür. Zekiye Hanım, evlilik düşüncesinin de etkisiyle deniz yoluyla Halep'e gider. Hikâyenin bu kısmında mekân olarak deniz kullanılır. Zekiye Hanım İstanbul'dan çıkarak sırasıyla Midilli, İzmir, Sakız, İstanköy ve Rodos'a, buradan da sekiz gün sonra İskenderun'a kadar deniz yolculuğu yapar. Zekiye Hanım bu uzun deniz yolculuğunu ve bu yolculuktan aldığı lezzeti ablasına yazdığı mektupta anlatır. Deniz seyahatinin güzelliği Zekiye Hanım için anlatılmaz bir ruh dinginliğidir. Zekiye Hanım'ın eserlerini okuduğu bazı şairler denizi gümüştan bir alana benzetirler. Fakat ona göre bu yanlıştır. Deniz, herhangi bir şeye benzetilemez:

"İstanbul'dan tahrik-i çarh-ı azimet ettiğiniz günün gecesini Marmara üzerinde geçirip sabaha karşı Kal'a-i Sultaniye'ye vasil olduk ve birkaç saat orada ârâm ve ikametden sonra sefinemiz Adalar Denizi'ne doğru yol verip Midilli,

İzmir, Sakız, İstanköy ve Rodos'a uğrayarak sekizinci gün İskenderun iskelesine çıktı.

İşbu deniz seyahatinin letafetini ömrüm oldukça unutamam ve deniz üzerinde bulunduğum müddet içinde ruhun hissettiği lezaizi sana tarif etmeye ne kadar çalışsam muvaffak olamam. Âsârını mütalâa eylediğim bazı şairler râyı bahri bir sâha-i simîne teşbih etmişler. Ne uzak müşabehet! Bana kalsa deniz bu şairlere gücenmiş olmalıdır. (...) O letafet, o safvet neye teşbih edilebilir? Ben hiçbir şeye teşbih edemem. Zira tabiat ecrâm-ı semaviyeyi nüzzara aynıyle aks ettirebilecek kadar safveti ancak bahre tashih etmiş ve hele nesimin cüz'î bir tahriki ile bir yıldızın hutut-ı suarını nice bin parça kırıp kırıp bunların da birini bin göstermek kuvvet-i azimesini dahi bir meziyet-i feokâlâde olmak üzere bahre ihsan etmiştir." (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 63)

Zekiye Hanım ve sefinesi İskenderun'a kadar deniz ile geldikten sonra İskenderun'dan Halep'e ise kara yolu ile ulaşırlar.

"*Letâif-i Rivayat*" serisinin on yedinci kısmı olan "Para" adlı hikâyede Ahmet Mithat Efendi, biri çalışıp emek harcamayarak, diğeri emeksiz zengin olmak isteyen iki gencin başından geçenleri konu alır. Hikâyeye, mekân olarak İstanbul'da başlar. Hikâyenin kahramanlarından Sulhi Efendi, Akdeniz'e doğru yola çıkmaya karar verir. Sırasıyla İzmit, Mudanya, Kapıdağı, Marmara adası ve Tekirdağ sahillerini dolaşır:

"(...) Sulhi'nin refiki bulunan diğer dört beş efendiler ve beyler kese birliği ile ortaya para koyarak yüz lira kadar sarfıyla mükemmel bir kotra yaptırmış olduklarından ilk defasında İzmit, Mudanya, Kapıdağı, Marmara ceziresi ve Tekfur dağına dolaşmaktan ibaret bir Marmara seyahati icra eyledikleri gibi ikinci defasında dahi Akdeniz adalarına kadar tevsi-i daire-i seyahate cesaret bulmuşlar idi." (Ahmet Mithat Efendi, 2001: 528-529)

Bir süre sonra Rodos'a doğru seyahate çıkar. Bu kısımda ise hikâyenin mekânı Akdeniz'dir.

Sami Paşazade Sezai'nin bütünüyle esaret temini işleyen "*Sergüzeşt*" adlı romanı, deniz ile başlayıp Nil kıyısında son bulur. Romanın esir kahramanı Dilber, esirciler ile birlikte Kafkasya'dan Rus Kumpanyası'na ait bir vapurla Karadeniz kıyılarını izleyerek İstanbul'a getirilir:

"Rusya Kumpanyasının Batum'dan gelen bir vapuru Tophane'nin önüne yanaştığı zaman denizin üzerinde sabırsızlıkla bekleyen birkaç kişi sandallardan vapurun içine atılmışlardı. (...)

Çerkezle bu herif bir sandala, cariyeler de diğerine binerek Tophane iskelesine doğru vapurdan açıldılar." (Sami Paşazade Sezai, 2003: 3)

Romanın bu kısmından sonra mekân olarak İstanbul toprakları seçilir. Eserin sonlarına doğru ise Dilber satılarak Mısır'a gönderilir. Romanın sonu Dilber'in satıldığı yerden kaçarak Nil Nehri'nde özgürlüğüne doğru yola çıkması ile biter.

Mehmed Murad'ın "*Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*" adlı romanı, Fransa'da tıp eğitimi alan Mansur'un İstanbul'a gelmesiyle başlar. Yazar eserine başlarken mekân olarak Loyd kumpanyasının Volkan vapurunu seçer. Varna'dan İstanbul'a gelen vapur, Boğaz'a doğru ilerlerken yolcular Boğaz'ın etrafında sıralanan manzaraları hayran hayran izleyerek İstanbul'a girerler:

"Karadeniz'in Boğaz'a yakın bir yerinde bulunuyoruz. Dersaadet ile Varna beyninde işleyen Loyd kumpanyasının Volkan vapuruna râkiben Varna'dan İstanbul'a geliyoruz." (Mehmed Murad, 2005: 1)

Yazar, mekân olarak deniz ile başladığı romanının ilerleyen sayfalarında kararı tercih eder.

Ahmet Mithat Efendi, "*Müşahadat*" adlı romanına başlarken mekân olarak denizi kullanır. Yazar, Beykoz'daki evinden İstanbul'daki matbaasına gitmek için Şirket-i Hayriye vapurlarından birisine biner. Bu vapurda gördüklerini hemen hikâyeyeleştiren Mithat Efendi, romanda geçen olayları karada devam ettirir.

Ahmet Mithat Efendi'nin "*Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*" adlı romanında olayların neredeyse tamamı denizde geçer. Dolayısıyla romana mekân olarak deniz seçilir. Romanın başkahramanı Hasan Mellâh, denizcilik okulunda okumuş ve soylu bir aileye mensup zengin bir gençtir. Hasan ile birlikte romanın hemen hemen tüm kahramanlarının hayat hikâyeleri ve başlarına gelen olaylar denizde geçer.

Yine Ahmet Mithat Efendi'nin Hasan Mellâh serisinin ikinci romanı olan "*Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*" adlı romanında, ilk kitapta olduğu gibi mekân olarak deniz seçilir. Bu romanda, ilk kitaptaki kahramanların arasına yeni kahramanlar katılır. Yeni kahramanların da romanla beraber zamanlarının çoğu denizde geçer. Yani, bu eserde de mekân olarak deniz ele alınır.

Ahmet Mithat Efendi'nin "*Paris'te Bir Türk*" adlı eseri deniz ile başlayıp yine deniz ile son bulur. Yani bu romanın bir kısmında da mekân denizdir. Roman, İstanbul'dan Marsilya'ya giden bir vapur yolculuğuyla başlar:

“Fransa’da üçüncü Napolyon’un hükümet-i imparatoriyesi henüz mevcut olduğun bir zamandı ki İstanbul’dan Marsilya’ya müteveccihen hareket eden Messagerie Impériale nam Fransız kumpanyası vapurunun ikinci mevkii epeyce kalabalıktı.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000/1: 1)

Eserin ana kahramanı Nasuh, muhabirdir ve Osmanlı tarafından görevli olarak Paris’e gönderilir. Yolculuk boyunca Türkleri ve Osmanlı’yı yanlış tanıyan yabancılarla birebir sohbet etme olanağı bulan Nasuh, onların kulaktan dolma bilgilerinin ne kadar yetersiz olduğunu bilgisi, üslubu ve çalışkanlığıyla ispatlar. Romanın sonunda ise Nasuh, Müslümanlığı tercih eden Fransız genç kız Virginie ile beraber vapurla İstanbul’a döner:

“Kışın takarrübü cihetiyle Tuna nehri incimâd ve Avusturya ve Macaristan’ın Tuna vapur kumpanyası harekâtını tatil etmeksizin nehr-i mezkûr seyahatını ikmal mecburiyeti dahi baş göstermesiyle Nasuh Efendi Viyana’da hemen asla ikâmet etmeyerek Virginie ile beraber vapura bindi ve iki taraf sahillerini ve sevahil üzerinde vaki köyleri, kasabaları, şehirleri balık dalyanlarını, kordon kalelerini tenaşa ede ede Boğaz Köyü’ne kadar inerek oradan şimendifere rakiben Karadeniz sevahilinde vaki Köstence’ye geldi. İstanbul postası için Galatz ve Sünne’den gelmiş olan Avusturya vapuru istim üzerinde hazır bulunmasıyla hemen şimendiferden vapura aktarma ettiler ve biraz muhalifçe hava ile yirmi iki saat zarfında Karadeniz Boğazı’ndan içeri girdiler.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000/1: 530)

Ahmet Mithat Efendi’nin *“Ahmet Metin ve Şirzad”* adlı oldukça hacimli romanının neredeyse tamamında mekân denizdir. Roman öncelikle karada Ahmet Metin’in kendisine mahsus bir yelkenli sefine yaptırması ile başlar. Sefinenin bitmesi ile birlikte de deniz yolculuğuna çıkılır.

2. Güzellik Mekânı Olarak Deniz

Tanzimat ile birlikte Batıdan alınan yenilikler Osmanlı sosyal yaşantısında da kullanılır hale gelir. İstanbul’da birçok mesire yeri Batı tarzında şekillenmeye ve değişmeye başlar. Sahiller, konaklar ve köşklerle sıralanır. Anadolu ve Rumeli sahilleri de bunların bir uzantısıdır. Tanzimat yazarları da Anadolu ve Rumeli sahillerini hikâye ve romanlarında güzellik mekânı olarak işlemeye başlarlar. Tanzimat döneminde denizlerin güzellik mekânı olarak kullanıldığı hikâye ve romanları görmek mümkündür.

Nâbizâde Nâzım’ın edebiyatımızda batılı roman tekniğiyle yazılan ilk psikolojik roman olma özelliği gösteren *“Zehra”* romanına yazar,

Boğaziçi'nin eşsiz güzelliklerinin tasvirini anlatarak başlar. Yazar, İstanbul'a ilk defa gelen birisinin Fenerler'den Boğaz'a doğru girdiğinde yavaş yavaş görmeye başladığı manzarayı, denizin gökyüzü ile güzel bir uyum içinde olduğunu uzun uzun tasvir eder:

"İstanbul'u henüz ilk defa görmeğe gelen bir temâşâ-ger-i mütehassis tasavvur ediniz. Meftûn-i mehâsin-i tabîat olması lâzım gelen bu ziyâretçi Fenerler hizâsından Boğaz dâhiline girmeğe başladığı zaman enzâr-ı temâşâsı önünde öyle bir sâha-i dil-ârâ tecelli ediverir ki, bu sahanın iki tarafını vâkiâ imtidâdi epiyce bir çıplaklık tahdîd ederse de tam cephede enzâr-ı hayretine zarîf zarîf yalılarla müzeyyen olan etekleri bir deryâ-yı lâtifin emvâc-ı zenzeme-pîrâyesiyile ıslanmakta bulunan î'vicacı yeşil tepeler tesâdiif eder. Bu saha-i dil-rübânun zemînini teşkîl eden deryâ-yı lâtifin gümüş renkli suyuna semânun şurasından burasından serseriyâne dolaşmakta olan kardan beyaz bulut kümecikleri aksedince ve bu in'ikâs deryâyı gökyüzüne, gökyüzünü deniz sathına benzetince o temâşâ-ger-i mütehassisin hissiyâtını tasvîre inkân tasavvur olunamaz." (Nâbizâde Nâzım, 1960: 4-5)

Yazar, denizin güzelliğinin hiçbir kelimeyle tasvir olunamayacağını vurgularken onu güzel bir kadına benzetererek mehtabın da bu güzelliğe ayrı bir güzellik kattığını söyler:

"Boğaziçi bir "dîlber-i tabîi" kadar sevimlidir, demiş olsak letâfetini tasvîr ve icmâl etmiş olamayız. Uzun uzadıya tasvîre çalışmaktan da, vaktin adem-i mühsâdesine mebnî, bir fâide yoktur. Bu cihetle o gibi "mesâî-i bî-netfice" yi başka bir fırsata tâlik edeceğiz. Bir kere bu kadar câmi-iil bedâyi olan Boğaziçi'nin haber verdiğimiz mevsimdeki letâfetini tasavvur etmeli; bir de bu letâfete bir kuvvetli mehtâbın katacağı revnakı düşünmeli." (Nâbizâde Nâzım, 1960: 6)

Yine aynı romanın ilerleyen sayfalarında yazar, havanın bozuk ve denizin dalgalı olduğu bir anında bile güzelliğinden bir şey kaybetmediğini roman kahramanı Ürani'nin gözünden şöyle aktarır:

"Hele denizin şu gazablı hâli ne kadar hoşuna gitmekteydi. Bu hâli hattâ hayâlinde bile tasavvur etmiş değildi... Dalgalar hiddet ve şiddetle Öreketâşına çarpıp inleye inleye kırıldıkça Ürani şevkinden bir çılgılık koparmakta idi." (Nâbizâde Nâzım, 1960: 128)

Tanzimat devri yazarından olan Fatma Aliye Hanım'ın kaleme almış olduğu "Refet" adlı romanda da yazar, roman kahramanlarından Refet'in gözünden denizin güzelliğinin gökyüzü ile uyum içinde olduğundan bahseder:

"İşte kamer de tulû ediyor. Mehtâp da ne latiftir" neşesi var. Bu da Refet'in hiç görmediği bir manzara idi. Gurûb ile tulûu bir arada temaşa! Küçük

yelkenli kayıklar ve sandallar, denizin üzerinden geçerken o altın dere içine girince ve oradan çıkıp da; biraz yol aldıktan sonra, gümüş ırmağa tutulmuşçasına akmaya başlayınca; aman ne hoş oluyordu!" (Fatma Aliye, 2007: 153)

Bu romanda yazar, Lübnan'ın Beyrut şehrinden denizin görsel güzelliğinden çok sesinin kulağa ne kadar güzel geldiğini anlatır:

"Ekseri geceler orada geçirildiğinden, sükûnet-i leyli, koca bir engin denizin, kıyıya çarpmakta olan cesm dalgalarının mütemadiyen husule getirdikleri bir hışırtı ihlâl eyler ki sahile uzak olan hanelere, uzaktan gelen bu hışırtı, lâtif bir surette vâsil olur." (Fatma Âliye Hanım, 1996: 217)

Ahmet Mithat Efendi'nin "Eski Mektuplar" adlı romanında Meliha ile Kenân adlı iki âşık, deniz kenarına yürüyüşe çıkarak hem denizin eşsiz güzelliğini izler hem de dalgaların sesini dinlerler:

"Bazen de deniz kenarına giderek hem levha-i dil-küşâ-yı gurûbu temaşa ederler, hem de tatlı, serin bir rüzgârın şevkiyle gelip taşlara çarpan dalgaların ahenkli sedalarının dinlerdi." (Ahmet Midhat Efendi, 2003: 9)

Yine aynı romanda yazar, akşamın geç saatlerinde denizin gökyüzü ile uyumunun güzelliğinden bahseder:

"Derya o ayfne-i mücellâ ise asumana reşk-âver olacak derecede müstağrak-ı envâr olmuştu." (Ahmet Midhat Efendi, 2003: 31)

Ahmet Mithat Efendi'nin "Süleyman Muslî" adlı romanında, İstanbul'un letafetinin İstanbul'a gelen seyyahlar tarafından kabul edildiğini ve bu güzelliği seyahatnamelere yazdıklarını söyledikten sonra Boğaz'ın da aynı güzellikte olduğunu belirtir:

"Bir büyük tepe üzerine çıkılsın da Boğaz'a boylu boyuna bir nazar edilsin. Sular gayet râkid ise akıntılarla anaforların tekâbüv ve tesâdümiinden hasil olan hareler kadar bir güzellik tasavvur bile edilemeyeceği teslim edilir. Böyle râkid ve berrak havalarda iki taraf sahilinin dağları, tepeleri kâmilen suya mün'akis olarak güya taht-ı bahr dahi başkaca bir latif Boğaziçi imiş de suları boylu boyuna ve yekpare bir cisr-i billûr olmak üzere temdid edilmiş zannolunur. Eğer hava bulutlu olacak olursa tekevvünât-ı semâviyyenin kâffesi bu âyine-i sâfiye aksederek gökyüzü yere inmiş kıyas edilir. Sular mütemevvik ve müteharrik olur ise burunlara çarpmasından hasil olan sadâ boylu boyuna koca bir çağlayan teşkil etmiş olur ki rûy-ı arzda emsâli nâ-meshûddur. Gece hava râkid ve berrak ise ecrâm-ı semâviyyenin suya in'ikâsı nazarlarda bir şehriyyîn-i bahrî tasvir eder. Hava karanlık ve sular mütemevvic ise hasil olan yakamozlardan boylu boyuna bir bahr-i nûrânî vücuda getirir." (Ahmet Midhat Efendi, 2000/2: 521-522)

Ahmet Mithat'a göre Boğaz'ın güzelliği hiçbir kelimeyle izah edilemez. Bu güzelliği görmek isteyenlerin büyük bir tepе üzerine çıkarak Boğaz'a boylu boyunca bakmalarını tavsiye eder. Boğaz'da hava ister bulutlu, ister berrak olsun her şekilde de bu güzellikten hiçbir şey kaybolmaz. Özellikle de geceleri havanın karanlık olduğu zamanlar denizde beliren yakamoz ortaya nurani bir güzellik çıkarır.

Namık Kemal'in 1876 yılında Magosa'da yazdığı "İntibah" romanı önemli bir sosyal sorunu ele alır. Romanda kadın erkek ilişkilerinde eğitimsiz gençlerin acı sonu konu edilir. Yazar, bu romanında İstanbul'un güzelliklerinden bahsettikten sonra ilkbaharda mehtabın letafetini oldukça uzun bir şekilde tasvir eder:

"Baharımızın mehtabını unutmayalım. Eğer hilâl ise ekseriyet üzere etrafına bedir büyüklüğünde, bedir şeklinde, bedir letafetinde bir hale [ayla] bağlar ki hani "Kamer bir mahluktur, bazı sehhareler [büyücü karılar] yere indirirler de sütünü sağlarlar" itikadında bulunanlar yok mu, onlardan biri bu hilâl ve haleyi görünce o sütü sağılan mahlukun hamile (hamil) olduğuna zâhip olsa revâdır [sansa yerinde olur].

Eğer bedir ise etrafına bir sarı hale dağıtır ki bizim gibi mehtabın da bir âlem olduğunu bilenler dahi felekte ak benizli bir kız pencereden aşağı sarkmış, sırma saçlarını çehresinin etrafına dağıtmış, zeminin ârâyiş-i rengârengini temaşa [renk renk süslerini seyir] ediyor zanneylese tâyip olunmaz [ayıplanmaz].

Mehtabın baharda deryaya aksini seyretmelidir ki serv-i sîmînin [gümüş servi] letafetinde olan kemali anlamak mümkün olabilsin. Havalar berrak, sular saf; serv-i sîmîn ise güya ki nurdan dökülmüş bir peri kızı gibi anadan doğma çıplak suya girer, şınaverliğe [yüzücüülüğe] başlar. Vücudüne dokunan her katre su iken nur kesilir. Derya arasında, güzêran-i hayal [hayal geçmesi] için, minhac-i hakikat [gerçek yolu] gibi nuranî bir cadde peyda olur." (Namık Kemal, 1971: 34-35)

Namık Kemal, bu romanında ilkbaharda mehtabın hilal şeklindeki etrafına dolunay büyüklüğünde ışık saçtığını söyler. Daha sonra ay'ı bir yaratığa benzetir. Büyücü kadınların onu yere indirerek sütünü sağdığına inananların hilali ve çevresindeki ışığı görünce sütü sağılan yaratığın hamile olduğunu zannetmelerinin yerinde olduğunu dile getirir. Yazara göre ay, eğer dolunay şeklindeyse pencereden sarkan ak benizli bir kızın saçlarını yüzünün etrafına dağıtarak yerin rengârenk süslerini seyrediyor gibi zannedilmesinin ayıplanmaması gerektiğini vurgular. Mehtabın bahar mevsiminde denize aksinin gümüş servi güzelliğinde olduğunu söyler. Denize akseden mehtabın dalgalar ile beraber hareketini bir peri kızının anadan doğma çıplak suya girerek yüzmeye başladığına benzetir.

3. Eğlence Mekânı Olarak Deniz

Tanzimat ile birlikte edebiyatımızda gerçek yaşamdan gitgide daha güçlü izler ve görüntüler yer almaya başlar (Ertop, 1987: 4). Roman ve hikâye kahramanlarının daha gerçekçi gözlemlerle okuyucu karşısına çıkması ile birlikte mekân ve bu mekânlarda geçen olayların gerçek veya gerçeğe yakın olması bu devir eserlerinde sıklıkla görülür.

Bu dönem hikâye ve romanlarında kahramanlar genellikle ilkbahar ve yaz aylarında yani havanın güzel ve özellikle mehtabın ortaya çıktığı zamanlarda çeşitli eğlencelere katılırlar. Bu eğlenceler arasında kayık sefaları ve mehtap gezintileri vardır. Tertiplenen bu eğlencelerle musiki âlemleri ve birebir yapılan sohbetlerle roman ve hikâye kahramanları, hem ruhsal hem de bedensel yorgunluklarını gidererek eğlenme olanağı bulurlar. Mehtap gezintileri ve kayık sefaları sadece eğlence amaçlı değildir. Günün yorgunluğunu atmak, can sıkıntısını gidermek ya da mehtabın güzelliğini seyretmek için de gerçekleştirilen bir etkinliktir.

Tanzimat devri eserlerinde deniz; mehtap ve vapur gezintileri, kayık ve sandal sefaları gibi değişik eğlence mekânı olarak kullanılır.

a. Mehtap ve Vapur Gezintileri:

Mehtap seyri Türk kültür hayatında bir döneme damgasını vurmuş kitle eğlencelerinden birisidir. Osmanlı toplumunun oluşturmuş olduğu Boğaziçi medeniyetinin en unutulmaz hatırası, damaklarda tat, gönüllerde iz bırakan mehtap seyirleri ve gezileridir. "Mekânların insanlarda, insanların da mekânlarda iz bıraktığı; insanın doğayı ve çevresini kültürüyle algıladığı ve yorumladığı Boğaziçi medeniyetinin bir tezahürü olan mehtap seyirlerinin başlangıcı Kanuni'den sonra tahta çıkan oğlu II. Selim döneminde başlamıştır." (Mazak, 2010: 7). Bazı tarihçiler, bu dönemi mehtap gezintilerinin başlangıç dönemi olarak kabul ederler.

Ay ışığının denize aksetmesiyle oluşan mehtap, Tanzimat devri hikâye ve roman kahramanlarının, özellikle de kadın kahramanların oldukça ilgisini çeker. Bu dönem yazarları da mehtap gezintilerini kahramanların vazgeçilmez eğlencelerinden birisi olarak görür.

Mehtap gezintilerinin yanında vapur gezintileri de bu devir eserlerinde yer bulur. Vapur gezintileri genellikle hikâye ve roman kahramanlarının güzel havalarda tercih ettiği bir gezintidir.

Nâbizâde Nâzım'ın "*Zehra*" romanının kadın kahramanı olan Ürani, eğlenceye düşkün bir kadın olarak okuyucu karşısına çıkar. "*Mehtapta sandallarla denizde gezmek*" önceleri Ürani için sadece işitilen ve bir iki defa

da uzaktan görülen eğlenceler olduğu halde daha sonra onun vazgeçilmez eğlenceleri arasında yer alır. Bu gezintiler ile Ürani'nin neşesine neşe eklenir:

"Nisan evâsıtı olmuş gaayet sefâli meh-taplar baş göstermişti... Artık martı gibi denizler üzerinde, pertevler içinde, âhenkler, cünbüşlerle gece yarılara kadar fıkradayıp şakırdarlardı... Ürani'nin şakraklığı daha ziyâde artmıştı." (Nâbizâde Nâzım, 1960: 130)

Nâbizâde Nâzım için Ürani, Boğaziçi'ndeki eğlenceleri temsil eden bir kahramandır. Yazar, Ürani'nin denize olan düşkünlüğünü ve Boğaziçi'nde ev aldırma için sevgilisi Suphi'yi zorlaması konusunu işleyerek Boğaziçi'nin o dönemde nasıl bir cazibe mekânı olduğunu gözler önüne serer. Bu eserde üzerinde durulan mehtap gezintileri, çalgılı ve kalabalık gruplar halinde gerçekleştirilir.

Bu devir eserlerinde mehtap gezintileri sadece kalabalık gruplarla ve çalgılı değil günün yorgunluğunu atmak, can sıkıntısını gidermek veya yakın bir adayı gezmek şeklinde de görülür.

Ahmet Mithat Efendi'nin kaleme aldığı *"Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar"* romanında mehtap gezintisine yaz mevsiminde çıkıldığından bahsedilir. Burada gezintiye çıkan ise romanın kadın kahramanı Cuzella ve babasıdır:

"Limanda iki direkli gayet zarîf iki çektiri, karada birkaç araba ve atlar kızın emrine muntazır olup, yaz mevsiminde mehtaplı gecelerde ekseri peder ile beraber denize çıkar ve bazı kere civar adalardan birisine kadar seyahat ederdi." (Ahmet Midhat Efendi, 2000/3: 11)

Tanzimat dönemi eserlerinde mehtap gezintilerinin yanında vapur gezileri de mevcuttur. Bu geziler ile hikâye ve roman kahramanları hem can sıkıntılarını giderirler hem de hava ve denizin görsel güzelliğinden yararlanarak eğlenirler.

Emin Nihat Efendi'nin *"Mîsâmeret-nâme"* adlı eserinin ilk hikâyesi olan *"Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeşti"* nde Binbaşı Rifat Bey, bahar mevsiminin bir pazar günü Boğaziçi'ne gider. Boğaziçi'ne gitmesinde havanın güzelliğinin etkisinin olduğunu vurgular. O gün kendisi gibi birçok kişinin akın akın Boğaziçi'ne geldiğini ve vapurla gezinti yapmak hevesinde olduğunu da söyler:

"Çend sene mukaddem, evvel-i baharda bir pazar günü berây-ı tenezzüh Boğaziçi'ne azimet etmiştim. Fakat şu azimet-i fevka'l-me'mûl havanın birdenbire kesb-i safoet ve letâfet edişinden neş'et eylediğinden, sabahleyin erkence bir

münâsib refik tedârîki için ehîbbâdan pek sevdiğim bir iki zata arîze-i teşvikiye takdîminde bulundum ise de, tesâdüfen birer mevânî-i kavîyye ile mukayyed bulduklarından bahisle beyân-ı te'essüfû hâvî cevap alarak, hiçbirisinden eser-i müvâfakat göremediğim, vehleten revnak-şiken-i şevk-i 'azîmet olmuş idi. (...) Havanın da o günkü revnak ve letâfeti gûyâ lisân-i hâl ile halkı mesîre ve çemen-zâra da'veti ilân eylemekte idi. Çünkü o güne kadar havalar mütemâdiyen gayet rutûbetli ve mağmûmâne murûr ve aftâb-ı cihân-tâb ise râ-yi zemîni bir müddet envâr-ı didârından mehcûr etmiş ve o cihetle Der-sa'âdet halkının ekserîsi kuytu ve nezâretsiz hâne ve meştâlarında bunalıp kaldıkları, canlarına yetmiş olduğundan, o gün pek çoğu kemâl-i i'tinâ ile giyinip bezenmiş ve gezip tozmağa bir derece özenmiş idiler ki, yalnız köprüden binen yolcuların kesreti vapuru doldurmakta gereği gibi hakkını vermiş bir halde idi." (Emin Nihat Efendi, 2002: 34-35)

Binbaşı Rifat Bey, hem can sıkıntısından hem de havaların bir anda düzelmesinden dolayı Boğaziçi'ne gezinti yapmak ister. Bu gezinti için de yanında birkaç arkadaşının bulunmasını uygun görür. Fakat arkadaşlarının çeşitli mazeretleri olmasından dolayı Boğaziçi'ne tek başına gider. Havanın o günkü güzelliği insanları gezilecek ve eğlenilecek yerlere doğru çeker. Eğlence mekânlarına doğru akın akın gelenler için o güzel hava adeta bulunmaz bir nimettir. Çünkü havalar o zamana kadar kötü gider ve bu kötü havalarda evlerinde ister istemez kapalı kalan insanlar can sıkıntısı duymaya başlarlar. Rifat Bey, o gün eğlence yerlerine gelenlerin özellikle giyimlerine dikkat ettiklerini ve gezmeye bir derece daha özen gösterdiklerini söyler.

Mehtap ve vapur gezintileri Tanzimat devri yazarları tarafından vazgeçilmez bir eğlence unsuru olarak kaleme alınır. Bu gezitilerle hikâye ve roman kahramanları hem eğlenmek, hem can sıkıntılarını gidermek, hem de yeni mekânlar ve yeni insanlar tanımak gayesi içerisinde dirler.

b. Kayık ve Sandal Sefaları

Tanzimat döneminde yapılan kayık seferlerine zenginden fakirine kadar her zümreden halk katılır. Halkın tercih ettiği pazar kayıklarına karşı, Osmanlı Hanedanı saltanat kayıklarına binerler (Banarlı, 1978: 1002). Bu dönemde Anadolu ve Rumeli sahillerinde musiki âlemleri tertiplenir. İnsanların kalabalık gruplar halinde bulunduğu ortamlar çeşitli eğlencelerle daha coşkulu hale getirilir.

Tanzimat hikâye ve romanlarında kayık sefaları insanları rahatlatan, beyin yorgunluğunu hafifleten, sevgi ve muhabbeti artıran bir eğlence olarak karşınıza çıkar (Mazak, 2010: 3).

Ahmet Mithat Efendi'nin "*Felâtun Bey ile Râkım Efendi*" adlı romanında Râkım Efendi, İngiliz Ziklas ailesiyle dostluk kurar. Bu

dostluğun zamanla ilerlemesiyle iki taraf arasında pekişen güven duygusu sayesinde Mister Ziklas, kendisine ait olan güzel bir sandalı Râkım Efendi'ye emanet eder. Râkım Efendi de bazı zamanlar bu sandalı alarak Ziklas ailesiyle beraber gezintiye çıkar:

"Mister Ziklas'ın sair her İngilizler gibi denize merakı olduğundan ve Râkım'dan dahi bu merak Ziklas'tan aşağı kalmadığından Ziklas'ın mubaaya ve tedarik eylediği iki çifte bir âlâ sandalı Salıpazarı limanına Râkım'ın muhafaza ve nezareti altına verdiler. Bazı Pazar günleri Râkım sandalı Tophane iskelesine celbederek İngilizlerle orada birleşip binerler, Kadıköy'üne, Adalar'a doğru çıkıp yelken kullanarak voltalar ederlerdi." (Ahmet Midhat Efendi, 2000/4: 157)

Râkım Efendi ile Mister Ziklas'ın ortak noktası denize olan meraklarıdır. Bu ortak nokta ve iki taraf arasındaki güven duygusu sayesinde Mister Ziklas tereddüt etmeden yeni aldığı sandalı Râkım Efendi'ye emanet eder. Râkım da bazı pazarları sandalı Tophane iskelesine getirerek Ziklas ailesiyle orada buluşurlar. Kadıköy ve Adalar'a doğru gezintiye çıkarlar.

Yine aynı romanın ilerleyen sayfalarında Râkım Efendi, Fedayi, Canan ve Canan'ın piyano hocası Jozefino mart ayının bir Çarşamba günü sabahın erken saatlerinde "iki çifte, yeni, geniş ve güzel" bir balıkçı kayığıyla Kâğıthane'ye doğru gezintiye çıkarlar:

"Salıpazarı iskelesinden avara ettiler. Ortalık yere açıldıkları zaman Üsküdar üzerinden şafak yeri dahi ağarmağa başlamıştı. Bunlar yavaş yavaş çektiler maahaza henüz güneşin eşi'a-i mütekaddimesi ufuk altından cev-i âsumâna doğru fırlarken, bunlar iki köprüyü dahi geçip kendilerini Tersane Körfezi'nde buldular. Hele güneşin ilk şuaı, bu saadet ve bahtiyarî ile yüklü bulunan kayığı ta Sütlüce önlerinde yakalayabilmişti." (Ahmet Midhat Efendi, 2000/4: 214)

Râkım Efendi ve ailesi gezintiye çıkmadan bir süre önce kayıkla gezinti yaparak hoş vakit geçirmek düşüncesinde olduklarını Jozefino'ya söylerler. Jozefino da bu düşünceye oldukça sevinir ve onların davetiyle gezintiye katılır. Bir balıkçı kayığıyla güneşin doğuşunu izlemek için özellikle sabahın erken saatlerinde denize açılırlar.

Nâbizâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında kayık sefalarının en güzel örneğini görmek mümkündür. Romanda Suphi ile Ürani'nin bir cumartesi gecesini kayıkla denize açılarak burada sazlı sözlü bir eğlenceye katılmaları anlatılır. Bu kayık gezilerinde çeşitli eğlenceler de tertiplenir. Bir tarafta mükemmel bir saz takımının değişik fasıllarda çaldığı musiki, diğer tarafta ise patlatılan havai fişekler, yakılan çanak mehtapları:

"Hele bir cumartesi gecesiydi ki... Bir mükemmel saz takımı âheng-i şevk-engîziyle on on beş sandal ve kayık halkını başına toplayarak Pazarbaşı'nın önünde tavakkuf etmiş "Hüseynî" faslı yapmakta idi..."

Pazarbaşı'nda da zâten Tatyos'un takımı icrâ'yı âhenk eylemekteydi. Suphi ile Ürani bir sandal içinde yan yana, birbirine yaslanarak şöyle bir az açıkta durmuşlardı.

(...)

Pazarbaşı'nda havâîler havalanmakta, çanak mehtapları yıkılmakta, arayıcı fişekleri patlamakta idi. Sandallıların kimisi içiyor, kimisi hallenerek bağırıyor, öteden "Oooof, ooofff!"lar, beriden "Keman yâ Seydî!"ler, şuradan "Nâr ol!..."lar, öte taraftan nâ'ralar...

Sütlüce'ye doğru uzakta bir sandaldan bir hazîn mandolin sesi gelmekte idi... Ay Yûşâ tepesinden beş on mızrak boyu yükselmiş, etrafına hafif beyaz bulut parçacıkları üşüşmüştü... Hava hemen hiss olunmayacak kadar müteharrik, deniz de o nisbette mütemevviçti." (Nâbizâde Nâzım, 1960: 130-131)

Bu romanda deniz, daha çok mutluluk verici, eğlendirici bir unsur olarak ele alınır. Ürani ve Suphi kalabalık ve musikili bir eğlence ortamında hem havai fişekleri izler hem de saz takımının çaldığı müziği dinlerler. Bu eğlenceli ortam Ürani'nin çok hoşuna gider. Onun için bu gibi yerlerde bulunmak çok önemlidir.

Sonuç

Tanzimat ile Osmanlı Devleti'ne bazı yenilikler girer ve toplumda farklılıklar görülmeye başlanır. Var olduğu devrin siyasi ve sosyal ortamında gelişen ve şekillenen edebiyatın bu durumdan etkilenmesi uzun sürmez. Her devirde yaşanan siyasi ve sosyal olaylar, edebiyata yön verir ve edebiyat, bağlı olduğu kültürün ürünüdür. Bütün bu nedenlerle Tanzimat hikâye ve romanları devrin sosyal ortamının bir getirisi olan Batılılaşmayı, Batı tarzında şekillenen unsurları bize en iyi şekilde yansıtmayı başarır.

Deniz, Tanzimat devri yazarları tarafından hikâye ve romanlara mekân konusu olur. Denizin bir mekân olarak kullanıldığı eserlerde kahramanların vaktinin çoğu deniz üzerinde geçer. Hikâye ve roman kahramanları kimi zaman Karadeniz kimi zaman da Akdeniz limanlarında dolaşırlar.

Tanzimat dönemi yazarları Anadolu ve Rumeli sahillerini hikâye ve romanlarında güzellik ve eğlence mekânı olarak da ele alırlar. Tanzimat devri hikâye ve romanlarında mehtap ve vapur gezintilerinin yanında kayık ve sandal sefaları da bir eğlence mekânı olarak kaleme alınır. Bu

eğlencelerle hikâye ve roman kahramanları günün yorgunluğunu üzerlerinden atmak ve güzel bir gün geçirmek amacındadırlar. Kayık ve sandal sefaları, dost ve akrabalarla gerçekleştirilen bir eğlence olduğu gibi çalgılı ve kalabalık gruplar halinde de yazarlar tarafından ele alınır.

Kısacası, burada üzerinde durulması ve belirlenmesi gereken nokta, Tanzimat yazarlarının konuyu seçiş ve vakaya yerleştiriş bakımından gerçekçi bir tutum içinde oldukları ve gözlemci bir metotla hareket ettikleridir.

KAYNAKÇA

- AHMET MİDHAT EFENDİ (2000). *Çengi-Kafkas-Süleyman Musli*, haz. Erol Ülgen-Fatih Andı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AHMET MİDHAT EFENDİ (2000). *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş-Felâhın Bey İle Râkım Efendi-Hüseyn Fellâh*, haz. Kâzım Yetiş-Necat Birinci-M. Fatih Andı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AHMET MİDHAT EFENDİ (2003). *Eski Mektuplar-Altın Âşıkları-Mesâil-i Muğlâka-Jön Türk*, haz. Ali Şükrü Çoruk-M. Fatih Andı-Kâzım Yetiş, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AHMET MİDHAT EFENDİ (2000). *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, haz. Ali Şükrü Çoruk, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AHMET MİDHAT EFENDİ (2000). *Paris'te Bir Türk*, haz. Erol Ülgen, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AHMET MİDHAT EFENDİ (2001). *Letaif-i Rivaynt*, haz. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- AKBAL, Süalp-Z. Tül (2004). *Zamanmekân*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- BANARLI, Nihad Sami (1978). "Tanzimat Edebiyatının Umumi Vasıfları ve Edebi Nevilerde Avrupai Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Edebiyat Ansiklopedisi*, C. XIII, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- EMİN NİHAT EFENDİ (2002). *Müsâmeret-nâme*, haz. Salih Okunmuş, İstanbul: Şûle Yayınları.
- ERTOP, Konur (1987). "Edebiyatımızda Deniz", *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı 171.
- FATMA ÂLİYE HANIM (1996). *Muhâdarât*, yay. haz. H. Emel Aşa, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- FATMA ÂLİYE (2007). *Refet*, yay. haz. Nurullah Çetin, İstanbul: L&M Yayınları.
- MAZAK, Mehmet (2010). *Boğaziçi ve Kayık Kültürü*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- MEHMET MURAD (2005). *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, haz. Tacettin Şimşek, Ankara: Akçağ Yayınları.
- NÂBİZÂDE NÂZİM (1961). *Hikâyeler/Külliyyat II*, haz. Aziz Behiç Serengil, Ankara: Dün-Bugün Yayınevi.
- NÂBİZÂDE NÂZİM (1960). *Zelrin-Külliyyât/I*, haz. Aziz Behiç Serengil, Ankara: Dün-Bugün Yayınevi.
- NAMİK KEMAL (1971). *İntibah-Sergüzeşt-i Ali Bey*, haz. Mustafa Nihat Özön, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- NARLI, Mehmet (2002). "Romanda Zaman ve Mekân Kavramları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S 7.

SAMİ PAŞAZADE SEZÂİ (2003). Bütün Eserleri/1, haz. Zeynep Kerman, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.